

УДК 331:338.43(477.44)

*Коротєєв М.А.,
к.е.н., доцент кафедри економіки,
Кирнасівська Н.О.,
аспірант кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва*

ОЦІНКА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Здійснено оцінку зайнятості населення Вінницької області в аграрному секторі економіки. Визначено причини перерозподілу робочої сили із сільськогосподарських підприємств у особисті селянські господарства. Запропоновано напрями диверсифікації видів діяльності сільського населення для підвищення рівня зайнятості.*

***Ключові слова:** економічна активність, зайнятість сільського населення, неформальна зайнятість, продуктивна зайнятість, диверсифікація сільської економіки.*

Постановка проблеми. Важливе місце, серед численних показників, що визначають рівень розвитку національної економіки та характеризують

економічну ситуацію в країні, належить зайнятості та безробіттю. Рівень зайнятості населення характеризує не лише ступінь реалізації його трудового потенціалу, але й соціальну спрямованість економічної системи країни. З позицій соціально-економічного розвитку зайнятість є важливим фактором зростання платоспроможності та добробуту населення. Надходження від зайнятості покликані забезпечити працюючим та членам їх сімей можливість до відтворення та розвитку особистості. Ситуація із зайнятістю, що склалася на селі в реаліях сьогодення – катастрофічна, значна частина населення фактично позбавлені можливості працевлаштування за місцем проживання. Наслідками таких процесів стали бідність селян, поширення злочинності на селі, зростання соціальної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних, методичних та практичних аспектів проблеми зайнятості населення в аграрній сфері присвячено праці вітчизняних та зарубіжних науковців зокрема: Б. Д. Брєєва, Н. А. Волгін, А. М. Волківської, О. В. Волкова, Н. В. Германюк, О. А. Грішної, А. З. Дадашев, А. М. Ілішев, Р. І. Капелюшнікова, Т. М. Кір'яна, О. А. Колеснікової, С. Д. Лучик, К. Маліновського, Н. Тензера та інші.

Разом з тим, суттєве поширення кризових процесів у сфері аграрної зайнятості вимагає ґрунтовних наукових досліджень цієї складної соціально-економічної проблеми та обґрунтування напрямів забезпечення продуктивної зайнятості населення.

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість публікацій з досліджуваної проблеми [3,4,6] детального вивчення потребують окремі положення, що стосуються регіональних особливостей формування зайнятості населення в галузі сільського господарства. Метою статті є оцінка сучасного стану зайнятості населення в аграрному секторі економіки Вінницької області та визначення ключових напрямів забезпечення її продуктивного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природною основою формування робочої сили в аграрному секторі економіки є сільське населення,

чисельність якого внаслідок негативних демографічних та соціально-економічних процесів характеризується негативною тенденцією до зменшення (табл. 1). Середньорічна чисельність наявного сільського населення Вінницької області скоротилась за період 2000-2011 рр. із 966,7 тис. осіб до 827,1 тис. осіб, або на 14,4%. Особливо швидкими темпами скорочувалась у сільській місцевості чисельність носіїв робочої сили – економічно активного населення. Прогресуючі темпи старіння сільського населення, депопуляція та масовий міграційний відтік молоді із села призвели до того, що чисельність економічно активного сільського населення Вінниччини за досліджуваний період скоротилась із 500,8 тис. осіб до 402,3 тис. осіб, або на 19,7%, а рівень його економічної активності знизився із 75,7% до 70,2%.

Таблиця 1

Економічна активність населення Вінницької області (за методологією МОП)

Показник	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у % до 2000 р.
Середньорічна чисельність наявного населення – всього, тис. осіб	1811,0	1720,1	1686,5	1660,0	1650,6	1641,2	90,6
у тому числі сільське населення	966,7	907,0	873,5	847,4	836,4	827,1	85,6
Економічно-активне населення, тис. осіб	919,1	775,4	773,9	776,1	771,2	773,9	84,2
у тому числі сільське населення	500,8	401,2	374,2	370,3	403,1	402,3	80,3
Рівень економічної активності, %	72,1	62,8	62,1	63,6	63,9	64,7	
у тому числі сільське населення	75,7	63,7	65,1	68,5	69,3	70,2	92,7
Зайняті, тис. осіб	839,4	723,0	726,8	693,5	694,3	698,7	83,2
у тому числі сільське населення	489,1	387,1	384,6	324,8	364,7	365,9	74,8
Рівень зайнятості, %	65,9	57,6	58,3	56,9	57,5	58,4	
в тому числі сільське населення, %	73,9	61,5	62,6	62,3	62,7	63,8	

*Джерело: Статистичний щорічник [1] та розрахунки автора

Характерною особливістю Вінницької області є високий ступінь зосередженості робочої сили в галузі сільського господарства. Реформи в аграрному секторі економіки, його подальший розвиток на засадах приватної власності на землю та майно супроводжувались скороченням чисельності зайнятого у ньому населення. За період 2000-2011 рр. його кількість зменшилась із 342,8 тис. осіб до 211,0 тис. осіб (табл. 2). Відповідно частка зайнятих в аграрному секторі у структурі зайнятого населення області скоротилась за досліджуваний період із 40,8% до 30,2%. Разом з тим, такий рівень концентрації робочої сили саме в галузі сільського господарства майже вдвічі перевищує середній показник по Україні, який у 2011 р. склав 16,7%. В той же час в країнах ЄС в сільському господарстві зайнято близько 5%, в США – 3% загальної чисельності робочої сили, які не лише повністю задовольняють потреби власних країн в сільськогосподарській продукції, але й значні її обсяги відправляють на експорт [6].

Особливо швидкими темпами впродовж досліджуваного періоду зменшувалась чисельність найманих працівників сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 2

Зайнятість сільського населення Вінниччини в аграрному секторі економіки

Показник	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у % до 2000 р.
Зайнято – усього	839,4	723	726,8	693,5	694,3	698,7	83,2
в тому числі сільське населення	489,1	387,1	384,6	324,8	364,7	365,9	74,8
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	342,8	226,3	208,8	193,0	188,3	211,0	61,6
з них кількість найманих працівників	190,2	103,7	75,3	58,0	53,4	48,8	25,7

**Джерело: Статистичний щорічник [5] та розрахунки автора*

Якщо у 2000 р. за наймом працювало 190,2 тис. осіб, або 55,5% із загального числа зайнятих в аграрному секторі економіки, то у 2011 р. – лише 48,8 тис. осіб, або 23,1%. Масове вивільнення працівників сільськогосподарських підприємств пов'язано із звуженням у них сфери прикладання праці, внаслідок згортання трудомістких і капіталоемних галузей, які у переважній більшості стали збитковими. Посилення в останні роки процесів вертикальної інтеграції у агропромислому комплексі та створення і розвиток агрохолдингів також загострює проблему зайнятості у сільській місцевості. Вказані формування корпоративного типу, орендуючи землю у селян, здійснюють великомаштабне виробництво сільськогосподарської продукції, що характеризуються високим рівнем спеціалізації, використанням сучасної високопродуктивної техніки і запровадженням наукоємних інноваційно-інтенсивних технологій. Це, з одного боку, висуває високі вимоги і стимулює підвищення якості робочої сили та посилення трудової і технологічної дисципліни, сприяє поліпшенню умов праці, суттєвому зростанню рівня її продуктивності та оплати. З іншого боку, посилення інтеграційних процесів призводить до цілого ряду негативних наслідків, оскільки зменшується потреба в робочій силі, ліквідуються неконкурентоспроможні галузі сільськогосподарського виробництва і підприємства, руйнується сільська інфраструктура та поселенська мережа. Особливо яскраво це проявляється у тих агрохолдингах, що займаються виключно виробництвом, переробкою та реалізацією продукції рослинництва.

Разом з тим такі трансформації у галузевій структурі викликали не лише скорочення потреби у робочій силі, але й призвели до посилення сезонності праці, сприяли поширенню неповної зайнятості працівників сільськогосподарських підприємств. У більшості випадків основна маса працівників робітничих професій зайнята неповний рік, їх приймають на роботу на період виконання сезонних робіт, а по його закінченню – звільняють (табл. 3).

Динаміка звільнених та прийнятих працівників на роботу в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області

Показник	2000 р.	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість найманих працівників, тис. осіб	108,2	75,3	58	53,4	48,8
Звільнені за рік, тис. осіб	29,7	60,2	27,8	29,4	27,1
Звільнені у % до загальної кількості найманих працівників	27,4	79,9	47,9	55,1	55,5
Прийняті за рік, тис. осіб	36,5	49,6	24,9	26,7	26,1
Прийняті у % до загальної кількості найманих працівників	33,7	65,9	42,9	50,0	53,5

**Джерело: Статистичний щорічник [5] та розрахунки автора*

Якщо у 2000 р. із сільськогосподарських підприємств Вінниччини було звільнено 27,4% від середньооблікової кількості штатних працівників, а прийнято – 33,7%, то у 2011 р. – відповідно 55,5 та 53,5%. За таких умов звільнені працівники позбавлені постійного джерела доходу впродовж року та не мають гарантій на працевлаштування у наступному сезоні.

За умов відсутності альтернатив для працевлаштування у сільській місцевості вивільнені працівники аграрних підприємств поповнюють лави безробітних. Однак, фіксований рівень безробіття не відображає реальних масштабів даного явища на селі. Для більшості сільського населення, що залишилося без роботи, основним джерелом отримання доходу та застосування своєї робочої сили є ведення особистого селянського господарства, тобто неформальна зайнятість. У неформальному секторі економіки Вінницької області у 2011 р. було зосереджено 32,4 % загальної кількості зайнятого населення [2]. Тобто, на зміну раніше існуючій «структурі зайнятості, з високою часткою найманої праці, сформувалася структура із зростанням частки працюючих не за наймом, яких представляють категорії роботодавців і самозайнятих в особистому селянському господарстві» [4, С. 135].

Даний вид зайнятості – вимушений та не сприяє продуктивному використанню трудового потенціалу та не забезпечує належного рівня доходів і одержання мінімальних соціальних гарантій. Лише зайнятість, доходи від якої дозволяють здійснювати не тільки елементарне відтворення робочої сили, а й надають можливість для освітнього, професійного, культурного та духовного розвитку зайнятої особи при витратах, які допустимі для роботодавця з позицій забезпечення ефективної діяльності може вважатися продуктивною. Таким чином, розвиток особистих селянських господарств та зосередження у них робочої сили, потрібно розглядати як один із засобів пом'якшення негативних соціальних наслідків безробіття, але, не перспективною формою зайнятості в аграрній секторі.

Загострення проблеми зайнятості населення в аграрному секторі економіки уможливорює застосування для її вирішення заходів як інтенсивного так і екстенсивного характеру. З-поміж стратегічних напрямів забезпечення продуктивної зайнятості варто виділити відродження на ефективній основі сільськогосподарського виробництва у великотоварних підприємствах з оптимальним поєднанням рослинницьких і тваринницьких галузей, диверсифікацію сільської економіки у напрямі розвитку несільськогосподарських видів діяльності із переробки сільськогосподарської продукції, розміщення промислових виробництв, об'єктів виробничої, комерційної та соціальної інфраструктури, обслуговуючих і агросервісних підприємств, розвиток зеленого туризму, створення системи послуг тощо.

Висновки. Трансформації аграрного сектору економіки зумовили значні масштаби вивільнення працівників сільськогосподарських підприємств, призвели до посилення сезонності праці, сприяли розвитку неповної зайнятості. Це створило умови для поширення неформальної зайнятості у особистих селянських господарствах, що не сприяє продуктивному використанню трудового потенціалу селян та не забезпечує належного рівня доходів і одержання мінімальних соціальних гарантій. До стратегічних напрямів забезпечення продуктивної зайнятості відносимо диверсифікацію

сільськогосподарського виробництва та розвиток несільськогосподарських видів діяльності із переробки сільськогосподарської продукції, промислових виробництв, розвиток виробничої, комерційної та соціальної інфраструктури, обслуговуючих і агросервісних підприємств, зеленого туризму, створення системи послуг, розвиток соціальної сфери села тощо.

Список використаних джерел

1. Економічна активність населення області у 2011 році: Статистичний збірник / Головне управління статистики у Вінницькій області. Відп. за випуск Л. П. Поліщук. – В., 2008. - 98 с.
2. Економічна активність населення України 2011: Статистичний збірник / Статистичний збірник/Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік– К., 2012. - 207 с.
3. Коваль С. Соціально-економічні проблеми якості зайнятості населення на ринку праці України / С. Коваль // Україна: аспекти праці. – 2012. – №2 – С. 20-25.
4. Попова О. Л. Зайнятість на селі: наслідки аграрного реформування / О. Л. Попова, Н. М. Скурська // Економіка АПК . – 2006. – № 7. – С. 132-138
5. Праця Вінниччини у 2011 році: Статистичний збірник. / За редакцією С.В.Рибалко. – Вінниця, 2012. – 212 с.
6. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. У 2 томах. Том 1. Потенціал сільського сектора / Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, С.О. Гудзинський та ін. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2000. – 396 с.

Summary.

Statement of the problem. *An important place among the many parameters that determine the level of development of the national economy and characterize the economic situation in the country belongs to employment and unemployment. Employment rate characterizes not only the degree of its labor potential, but also socially oriented economic system. From the standpoint of social and economic development of employment is an important factor in the growth of solvency and welfare. The consequences of reducing employment were peasants poverty, the spread of crime in rural areas, rising social tensions.*

Results. *A characteristic feature of the Vinnytsia Oblast is a high degree of concentration of labor in agriculture. Reforms in the agricultural sector and its further development on the basis of*

private ownership of land and property were accompanied by reduction of the number of employed people in it. During the period 2000-2011 he was its amount decreased from 342.8 thousand to 211.0 thousand. Accordingly, the share of employment in the agricultural sector in the structure of the employed population decreased over the period from 40.8% to 30.2%. For the majority of the rural population was left without a job, the main source of income and the use of their workforce is operating a farm, that informal employment.

Conclusions. *Transformation of the agricultural sector led to large scale layoffs farms led to increased seasonal labor, contributed to the development of part-time employment. This is not conducive to productive use of labor potential villagers and does not ensure an adequate level of income. To the strategic direction of productive employment refer diversification of agricultural production and the development of non-agricultural activities on agricultural products processing, manufacturing, development of industrial, commercial and social infrastructure, service and ahroservisnyh enterprises, eco-tourism, a system service, social development of rural areas and so on.*